

BOLA SHAXSIDA MEHNATGA IJTIMOY-PSIXOLOGIK TAYYORLIGINING SHAKLLANISHI

Z.T.Alisherova

ADPI, Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6778509>

ARTICLE INFO

Received: 28th May 2022

Accepted: 02nd June 2022

Online: 25th June 2022

KEY WORDS

bola, mehnat, psixolog, pedagog, tarbiyachi, ko'nikma, jamoa, malaka, tasavvur, qiziqish, xarakter sifatlari, shakllanishi.

ABSTRACT

Maqolada bolalar bilan o'tkaziladigan mashg'ulotlar natijasida bolalarda mehnatga nisbatan ijobiy munosabat, mehnat qilish ishtiyoqi tug'ilishi, kattalarning mehnat faoliyatlariga taqlid qilish dastavval bolalarning o'yinlarida namoyon bo'lishi haqida fikr bildirilib, bola shaxsida mehnatga ijtimoiy-psixologik tayyorligining shakllanish yo'llari yoritib berilgandir.

“...Bugungi kunda «Farzandlarimiz bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lishlari shart!» degan hayotiy da'vat har birimizning, ota-onalar va keng jamoatchilikning ongi va qalbidan mustahkam o'rin egallagan.

...Yoshlarimiz haqli ravishda Vatanimizning kelajagi uchun javobgarlikni zimmasiga olishga qodir bo'lgan, bugungi va ertangi kunimizning xalq etuvchi kuchiga aylanib borayotgani barchamizga gurur va iftixor bagishlaydi...”

“...Ayni paytda farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining zamon talablariga mos kelmasligi ham sir emas.... Hurmatli ayollarimiz bolasidan ko'ngli to'q bo'lib, ijtimoiy mehnat bilan, uy-ro'zg'or ishlari bilan bimalol shug'ullanadi. Qolaversa, ularda dam olish, o'z sog'lig'i haqida o'ylash uchun ozgina bo'lsa ham

sharoit paydo bo'ladi. SHuning uchun maktabgacha ta'lim sohasida ana shunday ulkan islohotlarni hayotga joriy etish biz uchun ham qarz, ham farzdir. Qanchalik qiyin bo'lmasin, bu tarixiy vazifani amalga oshirishimiz shart va uni barchamiz birgalikda albatta amalga oshiramiz...”-deb aytgan gaplarda Yurboshimiz farzandlarimiz kelajagini ishonchli qo'llarga topshirish haqida o'ylaganlar. Bu borada maktabgacha ta'lim sohasida tubdan islohotlar qilinmoqda. Har bir psixolog-pedagog xodim o'zini mana shu ishonchga loyiq bilish uchun mehnat qilmoqda va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham bolajonlarni avvalo mehnatga o'rgatish ishlari olib borilmoqda. “Mehnatdan kelsa boylik-turmush bo'lar chiroylik”- degan maqolga amal qilgan holda bolalarda mehnatsevarlik tuyg'ularini shakllantirishga katta e'tibor berilmoqda.

Ontogenezda 3 dan 7 yoshgacha bo'lgan davr bog'cha yoshi davri yoki maktabgacha yosh davri hisoblanadi.

Bolalarning mehnat faoliyatlarini o'zida qamragan mashg'ulotlar asosan maktabgacha yoshdagi davrdan boshlanadi. Bu yoshda bolalarning mehnatlari juda sodda va elementar bo'lsa ham ularning psixik taraqqiyotlarida juda katta ahamiyatga egadir. "asosan.shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi." [185;7]

Bolalar bilan o'tkaziladigan mashg'ulotlar natijasida bolalarda mehnatga nisbatan ijobiy munosabat, mehnat qilish ishtiyoqi tug'iladi. Bilamizki, maktabgacha yosh davrida bolalardagi yetakchi faoliyat o'yin faoliyati hisoblanadi. Kattalarning mehnat faoliyatlariga taqlid qilish dastavval bolalarning o'yinlarida namoyon bo'ladi."O'yin bolalar hayotida shunday ko'p qirrali faoliyatki,unda kattalarga mansub bo'lgan mehnat ham, turli narsalar haqida tafakkur qilish, xom-xayol surish , dam olish va xushchaqchaqlik jarayonlarining barchasi o'yin faoliyatida aniq bo'ladi." [188;7] Bolalar kattalarning mehnat faoliyatlarini o'zlarining o'yinlarida taqlidan takrorlash bilan cheklanib qolmay, balki kattalar mehnatida bevosita qatnashish uchun hapakat qila boshlaydilar. Masalan: qiz bolalar onalari kir yuvayotganda ayrim kichikroq narsalarni (dastro'molchalarni) chayishda qatnashadilar. Uy va hovlilarni yig'ishtirib supurishga, o'g'il bolalar esa otasi bajarayotgan ishda qatnashishga intila boshlaydilar. Bu yoshdagi bolalarni mehnatining natijasiga qarab emas, balki mehnat jarayonining o'ziga qiziqishi psixologik jihatdan xarakterlidir.

Bolalarning ishiga baho berib borish ularda mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalashda katta rol o'ynaydi. Bolalar kuchlari yetadigan ishlarni bajarayotganlarida ko'p xatolarga yo'l qo'yishlari turgan gap. Lekin bunda bolalarni mehnatga jalb qilmaslik kerak, bolalarning bajaradigan ishlarini kattalarning o'zlari darrov qilib qo'yishlari mumkin degan ma'no kelib chiqadi. Sharq xalqida bir maqol bor: «Bolaga ish buyur, ketidan o'zing yugur». Bu juda to'g'ri, hayotiy gap. Bolalarga biron yumush buyurilganda, uni qanday bajarayotganliklaridan ko'z-quloq bo'lib turish kerak, degan ma'noni bildiradi.

Bolalarda, xususan, kichik yoshdagi tarbiyalanuvchilarida hali mehnat malakalari yo'q, qo'l muskullari yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Ana shuning uchun bolalar qasddan yoki anqovliklaridan emas, balki eplay olmasliklaridan biron narsani tushirib sindirib yuborishlari mumkin. Ana shunday "falokat" yuz bergan paytda bolani "anqov, ko'zingga qarasang bo'lmaydimi" deb urishish yoki koyish yaramaydi. Buning o'rniga bolaga shu mehnatni qanday qilib bajarishni ko'rsatib berish lozim.

Bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda ularni inoq jamoaga uyushtirish katta ahamiyatga egadir. Jamoa bo'lib mehnat qilishda tarbiyachi har bir bolaga ma'lum bir mehnatni bajarishni buyuradi. Ana shu tariqa bolalar jips jamoa bo'lib mehnat faoliyati bilan shug'ullanadilar.

Masalan, katta guruh bolalari jamoa bo'lib navbatchilik qiladilar. Bunda bir bola stolga dasturxon yozib chiqsa, ikkinchisi qoshiq va vilkalarni qo'yib chiqadi, uchinchi bola esa stulchalarni qo'yib chiqsa, to'rtinchi bola stolga nonlarni qo'yib chiqishi

mumkin. Bog'chada navbatchilikka o'rgangan bolalar oilada ham yordamlashadigan bo'ladilar.

Umuman, o'rta va katta yoshdagi tarbiyalanuvchilariga oilada kuchlari yetadigan mehnat topshiriqlarini berish kerak. Bu ularni mehnatsevarlikka tarbiyalashda va ularda ayrim mehnat malakalari hosil bo'lishi uchun juda katta imkoniyatlar yaratadi. Ijtimoiy foydali mehnatda ishtirok etmagan bolani keyinchalik mehnatga jalb qilish juda qiyin bo'ladi. Bog'chada bolalar jalb qilinadigan mehnat faoliyatining turi juda xilma-xildir. Masalan, tabiat burchagidagi jonivor yoki o'simliklarni parvarish qilish, bog'cha hovlisida ishlash, oshxonada va guruhda navbatchilik qilish, kichkintoylarni kiyintirishga yordam berish va boshqalar. SHuni ham aytib o'tish kerakki, kichik yoshdagi tarbiyalanuvchilari o'zlarining mehnat faoliyatlarini hali yo'lga qo'ya olmaydilar. SHuning uchun ular mehnatning juda sodda turlari bilan, ya'ni o'simliklarga suv quyish, baliqlarga ovqat berish, hovliga suv sepish va shu kabilar bilan shug'ullanadilar.

O'rta va katta guruh bolalari mehnat faoliyatini o'yindan batamom farqlab unga nisbatan jiddiy munosabatda bo'la boshlaydilar. Ular mehnatdan kelib chiqadigan natijani, ya'ni mehnatning ijtimoiy mohiyatini, kim uchun, nima uchun mehnat qilish lozimligini tushunadilar.

Tarbiyalanuvchilar biron o'yin, ta'lim yoki mehnat faoliyatlari bilan mashg'ul bo'lar ekanlar, ular harakatlarining asosida ma'lum motivlar, ya'ni ularni harakatga soluvchi mayllar yotadi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning xatti-harakatlari ko'proq shu xatti-harakatlar amalga oshirilayotgan sharoitga bog'liq bo'ladi. Ular xatti-harakat motivlarini

anglab ham yetmaydilar. SHuning uchun ko'pincha o'zlariga mutlaqo hisobot bermay ma'lum bir vaziyatda u yoki bu xatti-harakatni amalga oshira boshlaydilar. "eng asosiysi bu o'yinlarda kattalarning predmetli dunyoga nisbatan xulq-atvori takrorlanmaydi, odamlar orasidagi munosabatlarga, xususan-rollariga imitatsiya (taqlid)qilinadi." [191;7]

Bolalar mehnatining muhim belgisi uning ma'lum maqsadga qaratilganligidir. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning mehnati biror jarayonga oid harakat bo'lib, u faqat kattalarning rahbarligi natijasidagina amalga oshirilishi mumkin. Maktabgacha tarbiya yoshi davrining o'ziga xos tomonlaridan biri bolalar mehnatining o'yin bilan bog'liqligidir.

O'yin jarayonidagi biror harakat doimo biror mehnat jarayonini aks ettirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Ikkinchi tomondan, mehnat jarayonini bajarishda uni o'yin shakliga aylantirishadi. SHu bilan birga o'zining xususiyati, mazmuni, yuzaga kelish sababiga ko'ra mehnat va o'yin bir-biridan farq qiladi. Mehnatda maqsad qo'yiladi, uni amalga oshirish, natijaga erishish uchun shart-sharoit yaratiladi, vositalar izlab topiladi. O'yinda esa bolalar kattalarning mehnat faoliyatiga taqlid qiladi.

Ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish faol ish jarayonida yuz beradi. Faollik bolaga xos xususiyatdir. Ta'lim-tarbiya jarayonidagi faollik asosida faoliyatning har xil turlari shakllanadi. Ulardan asosiylari: munosabatda bo'lish faoliyati, bilish, buyumlar bilan bo'ladigan faoliyat, o'yin, mehnat va o'quv faoliyatlaridir.

Faoliyat turlarining o'zi ijtimoiy-tarixiy tajribaning bo'lagidir. U yoki bu faoliyatni o'zlashtirayotib bola faollik ko'rsatadi, shu bilan bir vaqtda shu faoliyat bilan bog'liq bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni

egallab oladi. Buning asosida bolada har xil shaxsiy qobiliyat va xususiyatlar shakllanib boradi.

Ta'lim va tarbiya orqali amalga oshiriladigan faoliyatlarni bolalar birdaniga o'zlashtirib olmaydilar, ularni bolalar tarbiyachi rahbarligida asta-sekin egallab boradilar.

Bolalarning har xil faoliyatlarni muvaffaqiyatli egallab olishlari asosan oilada, bolalar bog'chasida ta'lim-tarbiya ishining qay darajada tashkil etilishiga bog'liqdir.

Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek: "...Kichik yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 4 yil davomida 2 barobar ortib, 60 foizga yetdi. Bog'chalar soni esa 3 barobarga ko'payib, 14 mingdan oshdi..."

"...SHu maqsadda "Yangi O'zbekiston - maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi", degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshiramiz.

Birinchidan, yosh avlodga bog'cha, maktab va oliygohda sifatli ta'lim-tarbiya berishni yo'lga qo'yamiz, ular jismoniy va ma'naviy sog'lom, vatanparvar insonlar bo'lib

ulg'ayishi uchun barcha kuch va imkoniyatlarni safarbar etamiz..."

Inson hayotining birinchi yilidanoq faoliyatning eng oddiy turlari undagi shaxsiy qobiliyatlar, xususiyatlar, tevarakatrofga ma'lum bir munosabatning shakllanishida asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, kattalarning bola bilan bo'ladigan hissiy, hissiy-predmetli munosabatlaridayoq bolada dastlabki ijtimoiy talabni vujudga keltiradi, dastlabki harakat va tasavvurlar, taassurotlar shakllana boshlaydi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ta'lim tizimida muntazam ravishda berib boriladigan mehnat topshiriqlari bolalar faoliyatini - ijtimoiy manfaatlarga bo'ysundirishga, ijtimoiy foydali faoliyat bilan shug'ullanishiga, mehnatdan kelgan umumiy natijadan quvonish kabi shaxs xarakter sifatlarini tarbiyalashga olib keladi.

Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda: "...Bolalarimizning mehnat ko'nikmalarini maktab davridan boshlab shakllantirib borish maqsadida "kasbga o'rgatish tizimi" joriy etiladi... ". Bu bilan esa farzandlarimizning mehnatga layoqatlari ortib boradi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3261- sonli qarori.2017 y
2. Mirziyoyev.Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq.T."O'zbekiston" NMIU. 2016 y.13-bet
3. Prezident matbuot xizmati O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Konstitutsiyamiz qabul qilingan kunning 25 yilligi munosabati bilan bo'lib o'tgan tantanali marosimdagi nutqi.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr 4,5,6 bet
5. Nishonova Z.T.,Alimova G.K.Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi.-T.:TDPU,2017

6. 6.Do'stmuhammedova Sh.A., Nishonova Z.T. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya.-T.Fan va texnologiyalar.2013

7. 7.Z.T.Nishonova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova. Rivojlanish Psixologiyasi. Pedagogik Psixologiya. Toshkent- 2019.